

שבת וארץ ישראל

הרב חיים דרוקמן

ראשי פרקים

ד. ישראל – שְׁרִיָּה וְשִׁיר
ה. השבת בארץ ישראל

א. השבת וארץ ישראל
ב. האינסוף שבתוך הסוף
ג. ראיית האמת שבמציאות

"ויבא יעקב שלם עיר שכם... ויחן את פני העיר"¹.

רבתינו² מפרשים שבמעשה זה קבע יעקב את תחומי השבת של העיר שכם: "נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומים מבעוד מועד". מכאן עולה הבחנה בין מידתו של יעקב לזו של אברהם:

"אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת – ירש את העולם במידה, שנאמר: 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה'³, אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת – ירש את העולם שלא במידה, שנאמר: 'והיה זרעך כעפר הארץ, ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה'⁴."

הבחנה זו מוקשה מאוד ממקור אחר בדברי חז"ל, שנאמר בו במפורש שאברהם שמר את השבת. וכך הם דברי חכמינו⁵ על הפס' 'וישמר משמרתו, מצוותו, חקותי ותורותי'⁶ – "אפילו הלכות עירובי חצרות היה אברהם יודע". מפרשי המדרש⁷ מבארים, ש"אין הכוונה (במדרש הראשון) שלא שמר אברהם את השבת, אלא הכוונה שאין מפורש אצלו דרך פרט על שמירת שבת, כי אם כלל על כל התורה". אצל אברהם כתוב "וישמר משמרתו" – באופן כללי; ואילו על יעקב נאמר במפורש: "ויחן את פני העיר". יש לבאר את השכר שזכה לו יעקב. מהי "ירושת העולם"? מדרש מקביל מנסח זאת באופן שונה במקצת⁸: "יעקב אבינו שכתוב בו שמירת שבת, וקבע תחומים לשבת, לפיכך ירש את הארץ שלא במידה". במילים אחרות: "העולם" – אינו אלא ארץ ישראל.

מעין דברי חז"ל אלו נשמעים בדברי הגמרא במסכת שבת⁹:

"כל המענג את השבת – נותנין לו נחלה בלא מְצִירִים, שנאמר: 'וקראת לשבת עונג...' אז תתענג על ה', והרכבתיך על קְמוֹתֵי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך'¹⁰: לא כאברהם שכתוב בו 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה'; ולא

1. בראשית לג, יח. 2. בראשית רבה יא, ז. 3. בראשית יג, יז. 4. שם כח, יד. 5. בראשית רבה סד, ד. 6. שם כו, ה. 7. מהרו"ו. 8. פסיקתא רבתי כג, ט. 9. שבת קיח, א. 10. ישעיהו נח,

כיצחק שכתוב בו 'כי לך ולזרעך אתן את כל הארצת האֵל'¹¹; אלא כיעקב שכתוב בו 'ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה'.

שמירת השבת מבטיחה נחלת ארץ ישראל ללא מצרים וגבולות. מהי כוונת הדברים? והלא לארץ ישראל ישנם גבולות גיאוגרפיים ברורים ומוגדרים! ועוד יש לשאול: מהו הקשר בין שמירת השבת וירושת הארץ? מה מחבר את השבת לארץ ישראל?

א. השבת וארץ ישראל

ברור כי המכנה המשותף של שניהם הוא הקדושה. השבת היא זמן קדוש וארץ ישראל היא מקום קדוש. קדוש – פירושו: מציאות שאינה מהעולם הזה, שהיא מעל למציאות החולית שלנו. הקדושה שופעת עלינו מעל המציאות שלנו, ומטרתה לקדש את המציאות שלנו.

מכנה משותף זה של השבת וארץ ישראל בא לידי ביטוי באופן אחר: על השבת אנו אומרים בזמירות שהיא "מעין עולם הבא יום שבת מנוחה". מקור הדברים במדרש חז"ל¹²: "נובלת העולם הבא (כלומר: דוגמא ודמיון לעולם הבא) – שבת".

השבת היא מעין עולם הבא במובן הזמן, וארץ ישראל היא מעין עולם הבא במובן המקום. כך עולה ממדרש חז"ל על היונה של נח, שהביאה עלה של עץ זית. חז"ל שואלים: "מהיכן הביאה אותו?" שהרי התורה מעידה על המבול: "וימח את כל היקום..."¹³ ומשיבים שתי תשובות: "ר' אבא בר כהנא אמר: משבשושין (=זמורות) של ארץ ישראל הביאה אותו (כי ארץ ישראל לא הוצפה במבול); רב ביבי אמר: נפתחו לה שערי גן עדן והביאה אותו"¹⁴. שתי הדעות הן למעשה שני צדדים של מטבע אחת, וכוונת שני האמוראים זהה: ארץ ישראל היא גן עדן עלי אדמות. וכפי שהשבת היא מעין עולם הבא מבחינת הזמן, כך ארץ ישראל היא גן עדן מבחינת המקום.

ב. האינסוף שבתוך הסוף

עתה עלינו להעמיק בהבנת התכונות הללו שמצאנו הן בנוגע לשבת והן בנוגע לארץ ישראל. שתיהן בעלות תוכן של קדושה, ושתיהן מציינות מדרגה עליונה מעבר לעולם המציאותי שלנו – מעין עולם הבא וגן עדן.

הימצאותן של השבת וארץ ישראל בעולמנו מורה שהקדושה יורדת ומחברת אותו עם העולם העליון, שהעולם החומרי שלנו יונק מתוכני הקדושה העליונים שמקורם באין

יג-יד. 11. בראשית כו, ג. 12. בראשית רבה יז, ה. 13. בראשית כז, כג. 14. שם לג, ו.

סוף. השבת היא העל־זמני שבתוך הזמן; ארץ ישראל היא הבלתי־גבולי שבתוך הגבולות. האינסוף שמתגלה בעולם הסופי שלנו – זו ארץ ישראל! מכאן נבין את השכר שזכה לו יעקב, שירש "נחלה בלא מצרים", בלא גבולות. בוודאי שלארץ ישראל הפיזית ישנם גבולות גיאוגרפים מוגדרים, אך אין כאן הכוונה למציאות החומרית של הארץ, אלא לתוכן עליון של קדושה שנמצא בה. קדושתה של ארץ ישראל – בתוך גבולותיה הארציים – מגלה את האינסוף, מחברת את המציאות שלנו לעולם העליון הבלתי גבולי.

ג. ראיית האמת שבמציאות

יעקב אבינו קשור לשבת וקשור לארץ ישראל. מידתו של יעקב היא האמת: "תתן אמת ליעקב"¹⁵. יעקב – מהותו אמת, הוא תופש את המציאות באמתותה, הוא רואה את המציאות של העולם הזה כשהיא יונקת מהעולם הבא – זו המציאות באמתותה. יעקב איננו מסתכל רק על הקליפה, רק על הצד החיצוני, הוא רואה את התוכן של הכול, את הנשמה של הכול. הוא חי לפי התפישה האמיתית של החיים, הוא מתבונן נכון על המציאות. והתפישה האמיתית של החיים היא קישורה של המציאות שלנו עם המציאות העליונה וניקתה ממנה. ממילא מתקשרת מדרגתו של יעקב אל מהותן של השבת ושל ארץ ישראל.

יעקב אבינו בחלומו רואה "סלם מצב ארצה, וראשו מגיע השמימה"¹⁶. יש לשים לב שאין מדובר על סולם ש"מוצב בארץ", אלא הוא "מוצב ארצה", לכיוון הארץ (כמו: "ירושלימה" – לכיוון ירושלים). דהיינו: סולם בעל שני ראשים, בעל שתי מגמות: הצד העליון פונה "השמימה" אל העולם העליון, אך צדו התחתון פונה "ארצה" אל המציאות של העולם הזה. זהו סולם שמחבר שמים וארץ – והיא היא מידתו של יעקב אבינו.

על סולם מיוחד זה, המאפיין את מדרגתו של יעקב אבינו, דרשו רבותינו¹⁷: "והנה סלם" – זה סיני". גם הגימטרייה של שתי המילים "סלם" ו"סיני" שווה: מאה ושלושים. וממשיך המדרש לתאר את הקשר של סולמו של יעקב למעמד הר סיני: "מצב ארצה" – "ויתצבו בתחתית ההר"¹⁸. "וראשו מגיע השמימה" – "וההר בוער באש עד לב השמים"¹⁹.

במילים אחרות אומרים לנו חז"ל: מהו הסולם הזה? מה מחבר את השמים לארץ? הוי אומר: זו התורה שניתנה בסיני. ותורה זו – מורשה היא לבני יעקב. "תורה צוה לנו משה

15. מיכה ז, כ. 16. בראשית כח, יב. 17. בראשית רבה סח, יב. 18. שמות יט, יז. 19. דברים ה,

מורשה קהלת יעקב²⁰. שורשה של התורה, המחברת את השמים והארץ, נעוץ במידת האמת של יעקב, בתפישתו האמיתית את המציאות.

ד. ישראל – שְׁרִיָּה וְשִׁיר

אמנם לא פשוט לחבר את השמים והארץ יחדיו. השאיפה לחבר את המציאות הארצית שלנו עם העולם העליון, עם הקדושה הנבדלת – נתקלת בקשיים רבים. ישנן התמודדויות, ישנם מבחנים – ומי שמבקש להגשים את השאיפה הגבוהה הזו נדרש לעמוד בכולם.

ואכן, יעקב נאלץ להתמודד עם מאבקים רבים: התמודדות עם עשו, התמודדות עם לבן והתמודדות עם המלאך – שרו של עשו. אך מכל המאבקים הללו – הוא יצא וידו על העליונה. "כי שְׁרִיָּתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אֲנָשִׁים וְתוֹכַל"²¹. מכאן זכה יעקב לשם המיוחד: ישראל. וזהו המסר העיקרי לכל צאצאיו של יעקב, בני עם ישראל. ייחודו של עם זה, ייעודו ותפקידו עלי אדמות באים לידי ביטוי בשם "ישראל".

עם ישראל חי את מורשתו של יעקב, את מידת האמת שלו. עליו לעבור קשיים רבים בדרכו לגילוי הקדושה העליונה בתוך המציאות של העולם הזה. ייעודו של עם ישראל הוא לגלות את שם ה' בעולם, ולשם כך נדרשת התמודדות – "כי שְׁרִיָּתָ".

אך יתירה מזו, השם ישראל מבטא גם את הדרך שיוגשם בה ייעודו של העם – "ישראל" – "שִׁיר אֵל" – עם ישראל נקרא לשיר את שיר ה' בעולם. "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו"²². איזה ייעוד נשגב! עם שלם שעוסק בכל תחומי החיים במציאות הארצית, אך עם זה יחד הוא חי חיי קודש – זהו הייעוד הנשגב של עם ישראל.

בוודאי שתפקיד זה אינו פשוט. קל יותר להיות מלאך בשמים; קשה מאוד להיות אדם מישראל, כפי שהוא צריך להיות בארץ. עוד קשה לממש זאת כאשר מדובר בעם שלם, בעל רבדים אנושיים למיניהם. עם, שמחד – אינו מנותק מהעולם הזה ואינו עוסק בצדדים הרוחניים של החיים בלבד, ומאידך, אינו טבוע בצדדים החומריים של החיים בלבד. עם שקיימים בו כל תחומי החיים החומריים – אך הכול נעשה בקדושה ובטהרה.

ה. השבת בארץ ישראל

פן אחר שמראה את הקשר של השבת וארץ ישראל אנו מוצאים במדרש, המביא את דברי הקב"ה לאברהם: "אם מקבלים בניך את השבת – הם נכנסין לארץ, ואם לאו – אינם נכנסין"²³. מכאן נשמע כי החיים הרוחניים בארץ ישראל אינם מתאפשרים בלא שמירת השבת. מה פירושם של דברים? כאמור לעיל, עם ישראל עוסק ביישוב הארץ,

יא. 20. שם לג, ד. 21. בראשית לב, כח. 22. ישעיהו מג, כא. 23. בראשית רבה מו, ט.

ומתמודד עם הבעיות החומריות של ניהול חיי מדינה: בעיות כלכליות, בטחוניות וכדו'. עיסוק נרחב זה עלול להשפיע על הרמה הרוחנית של חייו ולהנמיך את קומתו הלאומית לשקיעה בענייני העולם הזה, בלא הרמת מבט אל שאיפות הקדושה העליונות שאותן הוא נדרש לממש. העם עלול לשכוח את ייעודו ואת משימתו. הוא זקוק, אפוא, לתזכורת תמידית, למילוי מצברים קבוע, ששייב את גובה המבט של העם אל סגולתו האלוקית.

זאת מטרתה של השבת. השבת מחזירה אותנו, אחרי שישה ימי מעשה, לפגישה מחדשת עם עולם האידיאלים שלנו. לפיכך מובן, שהשבת חיונית ביותר בעבור הגשמת המטרה של יישוב ארץ ישראל בחיי הרוח והחומר גם יחד. ו"אם מקבלים בניך את השבת – הם נכנסין לארץ". כך מתברר ומתהדק הקשר של השבת וארץ ישראל. לצערנו, חלק מאחינו בני ישראל אינם מכירים את ערכה של השבת ואת ערכה של ארץ ישראל, אך מי שטעם את טעם העולם הבא של השבת יודע שיש הבדל עצום בין חיים עם שבת, או חלילה חיים בלי שבת. ומי שלמד והפנים על הגן עדן של ארץ ישראל – יודע איזו זכות זאת לחיות בה, שהיא ארץ ה'.

השבת וארץ ישראל – שתיהן מתנות טובות שניתנו לנו ע"י ה'²⁴.

אנחנו מצווים להאיר לעם באור השבת, לאפשר לו לטעום מטעם עולם הבא של השבת. ובאותה מידה – עלינו ללמד את עמנו את ערכה של ארץ ישראל. מתברר שכאשר מתנתקים משבת קודש, בסופו של דבר מתנתקים גם מארץ הקודש. מדברים על "שטחים", ואין לך שטחי יותר מ"שטחים". זהו הצד השטחי והחיצוני של הארץ, אשר אינו מבחין בנשמה, בתוכן, בקדושה. ארץ ישראל היא מעמקים ומרומים, היא גן עדן עלי אדמות. וכפי שצריכים להאיר לעם את אורה של השבת במאור פנים ובאהבה, כך יש לגלות לעם את אורה של ארץ ישראל במאור פנים ובאהבה.

24. ברכות ה, א; ביצה טו, א.

אין גבולות

"כל המענג את השבת זוכה לנחלה בלי מצרים", נראה לי בס"ד מידה כנגד מידה, כי השבת יש לו מיצרים ידועים מאיתו יתברך, שהוא תחילת שעת א' מן לילה עד סוף שעת י"ב של היום. אך ישראל ע"י תוספת שבת שמקדימים ומאחרים עושים אותו כדבר שאין לו מיצרים. כי זו התוספות היא שבת גמור אך אין לה שיעור ידוע, פעם בא בקצרה, פעם בא בארוכה. ולזה אמר כל המענג את השבת בתוספות - שעושה לו מלפניו ומאחריו, שאז אין נעשה בו מיצרים ידועים, לכך מידה כנגד מידה יזכה לנחלה בלי מצרים.

"בן יהודע" פירוש לאגדות הש"ס

כל הזמן

עוד יש במצוות שבת וא"י, דכל המצוות יש להן גבול ומידה, כי רק בעת שהאדם עוסק בקיום המצווה הוא קשור אליה, והרי זה בחינת נחלה עם מצרים. אבל קדושת שבת וא"י מקיפות את כל מציאותו של איש יהודי. כי הנה האור מקיף והאור פנימי של שבת קודש אופפים את כל מהותו, כיוון שבאה שבת נכנס כל כולו לתוך השבת על כל מציאותו. לא רק התורה התפילה ומעשיו הטובים ספוגים בקדושת השבת, אלא אפילו אכילתו, שנתו וכל תענוגיו כולם בצל כנפי השבת. וכמו כן א"י מקפת ג"כ את כל מציאותו. איש יהודי השרוי בא"י - קדושת הארץ חופפת עליו והריהו טובל כולו באוויר של קדושה.

ר' שלום נח ברזובסקי "נתיבות שלום", "נועם שבת" מאמר שלושה עשר.